

**TƏRBİYƏ TEXNOLOGİYALARI
ВОСПИТАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ
UPBRINGING TECHNOLOGIES**

UOT 37.1

Sevinc Tofiq qızı Vəliyeva
*Naхçыван Мүәллимләр Институтунун
Педагогика və psixologiya kafedrasının müdiri,
pedagogika üzrə fəlsəfə doktoru
E-mail: veliyeva_1979@bk.ru
[https://doi.org/10.69682/arti.2025.92\(1\).67-74](https://doi.org/10.69682/arti.2025.92(1).67-74)*

**ŞAGİRDŁƏRDƏ AZƏRBAYCANIN FLORASINA VƏ FAUNASINA, TƏBİƏTİNƏ
QAYĞİKEŞ MÜNASİBƏTİ FORMALAŞDIRMAQ SAHƏSİNDƏ MÜƏLLİMİN ROLU**

Севиндж Тофиг кызы Велиева
*заведующий кафедрой Педагогики и психологии
Нахчыванского института учителей
доктор философии по педагогике*

**РОЛЬ ПЕДАГОГА В ФОРМИРОВАНИИ БЕРЕЖНОГО ОТНОШЕНИЯ К ФЛОРЕ
И ФАУНЕ АЗЕРБАЙДЖАНА, ПРИРОДЕ У УЧАЩИХСЯ**

Sevinj Tofiq Valiyeva
*head of the department of Pedagogy and psychology
at Nakhchivan Teacher's Institute
doctor of philosophy in pedagogy*

**THE ROLE OF THE TEACHER IN FORMING A CAREFUL ATTITUDE TOWARDS
THE FLORA AND FAUNA OF AZERBAIJAN, NATURE IN STUDENTS**

Xülasə. Kiçikyaşlı məktəblilərdə Azərbaycanın flora və faunasına, təbiətinə və onun əsrarəngiz gözəlliklərinə rəğbət, məhəbbət, sevgi və qayğıkeş münasibətə tələbatın formalaşdırılması son dərəcə aktual problemdir. Bu sahədə müəllimin üzərinə çox mühüm vəzifələr düşür.

Məqalədə şagirdlərə ölkəmizin təbiətinə, bitki və heyvanat aləminə qayğı ilə yanaşma sahəsində sinif müəllimin gördüyü işlərdən bəhs olunur.

Açar sözlər: flora və fauna, Azərbaycanın flora və faunası, qayğıkeş münasibət, qayğıkeş münasibət in açışlanması, məktəblilər

Аннотация. Чрезвычайно актуальной является проблема формирования у младших школьников спроса на симпатию, любовь, любовное и заботливое отношение к флоре и фауне, природе и загадочным красотам Азербайджана. В этой области на учителя возлагаются очень важные обязанности.

В статье рассказывается о работе учителя в области заботы о природе нашей страны, растительном и животном мире.

Ключевые слова: флора и фауна, флора и фауна Азербайджана, заботливое отношение, раскрытие заботливого отношения, школьники

Abstract. The problem of forming the demand for sympathy, love, loving and caring attitude towards flora and fauna, nature and mysterious beauties of Azerbaijan in primary school students is extremely urgent. In this area, the teacher has very important responsibilities.

The article tells about the work of a teacher in the field of caring for the nature of our country, flora and fauna.

Key words: flora and fauna, flora and fauna of Azerbaijan, caring attitude, revealing caring attitude, schoolchildren

İbtidai sinif müəllimlərinə məsləhətimiz budur ki, öz fəaliyyətləri, şagirdlərlə iş prosesində təlim və tərbiyənin prinsip və metodlarından faydalansınlar. İnandırma və alışdırma, tərbiyənin şəxsi nümunəsi, rəğbətləndirmə və cəzalandırma, tərbiyə prosesinə nəzarət və onun səmərəliliyinin təhlili metodlarının imkanlarından istifadə etsinlər, cəzalandırma metoduna çox da müraciət etməsinlər. İnandırma metodu ağla, şüura, idraka təsir edən metodlar qrupuna; alışdırma isə, fəaliyyətin təşkili və mənəvi davranış təcrübəsini formalaşdıran metodlar qrupuna; rəğbətləndirmə və cəzalandırma metodları – şagirdlərin hiss və münasibətlərini stimullaşdıran metodlar qrupuna; aparılan təhsil-tərbiyə işlərinə nəzarət metodları – tərbiyədə nəzarət, özünə-nəzarət və özünü qiymətləndirmə metodlarına daxildir.

Sinif müəllimi bu metodlar qrupuna bələd olmalı, onlardan səmərəli şəkildə faydalanmalıdır.

Azərbaycanın florası və faunası ilə yaxından tanış olmaq, onların mühafizəsinin vacibliyini dərk etmək və bu istiqamətdə səmərəli fəaliyyət göstərmək üçün sinif müəllimləri tərbiyənin prinsiplərini rəhbər tutmalıdırlar. Aşağıdakı prinsiplərdən istifadə məsləhət bilinir. Sinif müəllimlərinə kömək məqsədilə tərbiyənin zəruri prinsiplərini və onların məzmununu təşkil edən məsələləri diqqət mərkəzinə gətiririk:

- təhsil-tərbiyə işlərinin həyatla, dinc quruculuq ilə əlaqələndirilməsi prinsipi;
- məqsədaydınlığı prinsipi;
- bitki və heyvanat aləminə rəğbət, məhəbbət və qayğılı münasibətin təşəkkül etdirilməsi məqsədilə sistemlilik, fasiləsizlik prinsipi;
- şagirdlərin yaş, fərdi və cinsi xüsusiyyətlərinə diqqətin yetirilməsi prinsipi;
- nikbinlik prinsipi;
- hörmət və tələbkərlilik prinsipi;
- tələblərdə vahidlik prinsipi.

1. Təhsil-tərbiyə işlərinin real həyatla əlaqələndirilməsi prinsipi. Təlim-tərbiyə işində bu prinsipə əsaslanmaq son dərəcə səmərəli nəticələr verir. Həmin prinsip şəraitində məktəblilərin bitki və heyvanat aləminə, təbiətə, onun gözəlliklərinə qayğıkeş münasibət bəsləmənin nümunəvi təşkili, sağlam həyat tərzini, fəaliyyətin düzgün qiymətləndirilməsi nəzərdə tutulur. Haqqında danışılan prinsipə əsaslanarkən ölkəmizin flora və faunasına, təbiətinə qayğı ilə yanaşma işi təhsil-tərbiyə işlərinin həyatla, dinc

quruculuq ilə əlaqələndirilir. Tərbiyə işləri, özü də təbiətə, flora və faunaya qayğı ilə bağlı işlər həyatdan təcrid olunmuş şəkildə aparıla bilməz. Təlim xarakterli sinifdən xaric məşğələlərdə ekoloji durumun yaxşılaşdırılması istiqamətində ölkəmizdə görülən işlərdən nümunələr gətirilir.

2. Məqsədaydınlığı prinsipi. Kiçikyaşlı məktəblilərdə ölkəmizin flora və faunasına, təbiətinə qayğı ilə yanaşma üzrə iş aparən sinif müəllimi ilk növbədə qarşısına məqsəd qoyur. Bu məqsədə çatmaq üçün vəzifələri müəyyənləşdirir. Bu vəzifələrə daxil ola bilər:

1) Təlim prosesində ibtidai siniflərdə tədris olunan ayrı-ayrı fənlərin, o cümlədən Azərbaycan dili, həyat bilgisi, musiqi, təsviri incəsənət və s. fənlər üzrə dərslərlərin araşdırılması. Azərbaycanın flora və faunasına, təbiətinə dair dərslərlərin imkanları hansı səviyyədədir? Haqqında söz açılan məsələlər aid mətnlər varmı? Əhatə dairəsi necədir?

2) Təlim xarakterli sinifdən xaric məşğələlərin imkanlarından faydalanmaq mümkündürmü? Hansı səviyyədə? Bu məşğələlərin hansı fənlər üzrə təşkil olunması məqsədə uyğundur? Təbii ki, Azərbaycan dili, həyat bilgisi, musiqi, təsviri incəsənət fənlərinin seçilməsi məsləhətdir.

3) Təlim xarakterli sinifdən xaric məşğələləri haqqında danışılan fənlərin məzmunundan, başqa sözlə, mətnlərindən, materiallarından təcrid olunmuş şəkildə nəzərdə tutulmalıdır. Bu məşğələlər təlim prosesinin bir növ davamı olaraq, həyata keçirilməlidir.

3. Bitki və heyvanat aləminə rəğbət, məhəbbət və qayğılı münasibətin təşəkkül etdirilməsi məqsədilə sistemlilik, fasiləsizlik prinsipi. Bu prinsip nəzərdə tutur ki, istər təlim prosesində, istərsə də təlim xarakterli sinifdən xaric məşğələlərdə flora və faunamıza, təbiətə dair nəzərdə keçirilən məsələlərdə sistemlilik gözlənilsin, fasiləyə yol verilməsin. “Fasiləyə yol verilməsin” dedikdə nə nəzərdə tutulur? Bəzən görürsən ki, bu və digər istiqamətdə tərbiyə işləri bir müddət görülür, müəyyən vaxt keçdikdən sonra nədənsə yaddan çıxır. Bu isə, görülən işlərin səmərəli nəticələnməsinə imkan vermir.

Beləliklə, sistemlilik, ardıcılıq, fasiləsizlik prinsipi nəzərdə tutur ki, Azərbaycanın florası və faunasına rəğbət, məhəbbət, sevgi, qayğılı münasibət üzrə işlər aparılarkən bu iş fasiləsiz olsun, müntəzəm xarakter daşıсын, sistemli şəkildə alsın. Ölkəmizin bitki və heyvanat aləminin mü-

hafizəsi işinə şagirdlərin cəlb olunması zamanı, bitki və heyvanat aləminə rəğbət, məhəbbət və qayğılı münasibətin təşəkkül etdirilməsi məqsədilə sistemlilik, fasiləsizlik prinsipinin nəzərə alınmasını zəruri hesab edirik.

4. Humanizm və mənəviyyətə nailolma prinsipi. Təlim-tərbiyə, təhsilin təşkili prosesində humanizm uşağın imkanlarına inamda özünü göstərir. Şagirdin həyat təzi ilə maraqlanmaq, onun şəxsiyyətinə hörmətlə yanaşmaq və onunla, necə deyirlər, dil tapmağa çalışmaq məsləhət bilinir. Məktəbli ilə müəllimin mənəvi baxımdan bərabərliyini qəbul etmək, şagirdə təzyiq göstərməmək vacibdir. Kiçikyaşlı məktəblilərdə Azərbaycanın flora və faunasına, təbiətinə qayğı ilə yanaşmanın formalaşdırılması işi ilə məşğul olan səriştəli müəllim onlara münasibətdə tərifi, xoş sözləri əsirgəmir, humanizmi üstün tutur. Müəllim öz davranışı ilə şagirdə inam və əməkdaşlıq mühiti yaradır, beləliklə də şagirdin inkişafına kömək göstərir.

Humanizm tələbkərlığı istisna etmir. Hörmət və ciddiliyin birləşməsi şagirdlərin mənəvi keyfiyyətlərinin inkişaf etdirilməsi zaman qarşıya çıxan pedaqoji problemlərin həlli və aradan qaldırılması üçün son dərəcə məzəruri şərtidir.

5. Təbiətə müvafiqlik prinsipi - təhsilin təbiətin inkişafının ümumi qanunlarının həyata keçirilməsinə, təbii və sosial proseslərin qarşılıqlı əlaqəsinin elmi anlamına, təhsilənlərin cins və yaş xüsusiyyətlərinin hesaba alınmasına əsaslanmanı nəzərdə tutur. Tərbiyənin məqsədi özünə, biosferin vəziyyəti və gələcək təkamülü üçün cavabdehliyin təşəkkülü olmalıdır. Bu məqsədlə biosferə və planetə münasibətdə zəruri etik münasibətlər tərbiyə olunur, ona uyğun ekoloji və resurslara qənaət edən davranış və düşüncənin formalaşması baş verir.

Bildiyimiz kimi, bəşər övladı təbiətin bir hissəsidir. Odur ki, şəxsiyyətin təlimi, tərbiyəsi, təhsili və inkişafı *təbiət qanunlarından* son dərəcə asılıdır. İrəli sürdüyümüz bu ideya insanlığa çox qədim vaxtlardan – təbiət hadisələrinin və elementlərinin ibadət obyektı olduğu dövrlərdən tanış idi.

Bu prinsip XVII əsrdə çex pedaqoqu Yan Amos Komenski irəli sürülmüşdür. O, “Böyük didaktika” əsərində təbiətmüvafiqlik prinsipinin mahiyyətinə aydınlıq gətirmiş, uşağın təbii inkişafının vacibliyini əsaslandırmışdır.

Odur ki, çox zaman Komenskinin pedaqogikası təbiətmüvafiqlik pedaqogikası kimi nə-

zərdən keçirilir. Bu pedaqogika təbiətmüvafiqlik prinsipi əsasında formalaşdırılmışdır. Böyük pedaqoq tərbiyənin yeni təbi qanunlarının sorağında olmuşdur. Onun fikrincə, həmin qanunlar təlimin öz təbiətindən irəli gəlməlidir. Bütün bunları əldə rəhbər tutaraq demişdir ki, düzgün tərbiyə təbiətə müvafiq şəkil almalıdır, insan təbiətin qanunlarına əsaslanmalı, bu qanunlara tabe olmalıdır.

6. Şagirdlərin yaş, fərdi və cinsi xüsusiyyətlərinə diqqətin yetirilməsi prinsipi. Ailədə hələ uşaqlıq illərindən oğlanlarla və qızlarla tərbiyə işləri aparılarkən səriştəli valideynlər onların yaş, fərdi və cinsi xüsusiyyətlərinə diqqət yetirirlər. İkincisi, bu iş məktəbdə davam etdirilir. Hər iki halda onlara yaşlarına uyğun tapşırıqlar verilməlidir. Sınıf müəllimləri ilə maarifləndirici işlər zamanı onlara məsləhət görüldü ki, bu məsələni diqqət mərkəzində saxlasınlar.

Müəllimlərə deyilirdi ki, şagirdlər flora və faunamızın qorunması, onlara qayğı ilə yanaşılması işinə cəlb olunarkən onların yaş, fərdi və cinsi xüsusiyyətlərinə fikir versinlər.

7. Mədəniyyətə müvafiqlik prinsipi – təhsilin ümumbəşəri mədəni dəyərlərə əsaslanması və milli mədəniyyətlərin dəyər və normalarına xas olan xüsusiyyətlərə uyğun qurulmasını təklif edir. Bu prinsip üzrə tərbiyənin məqsədi şəxsiyyəti öz etnik qrupunun və bütövlükdə dünyanın müxtəlif mədəniyyət təbəqələri ilə tanış etmək, özündə və ətraf aləmdəki dəyişikliklərə uyğunlaşmağın yollarının inkişafına nail olmaqdır. Prinsipin həyata keçirilməsi problemi mədəniyyətin ümumbəşəri dəyərləri ilə konkret etnik qrupların dəyərləri arasında uyğunsuzluq, bəzən isə əhəmiyyətli fərqdır.

8. Kollektivə güvənmək prinsipi. Kiçikyaşlı məktəbli kollektivi daxilində qarşılıqlı əlaqə və prinsiplər pedaqoji fəaliyyətin başlıca məsələlərindəndir. Usta müəllimin rəhbərlik və nəzarət edəcəyi sinif otağındakı, dərslərdəki, təlim xarakterli sinifdən xaric məşğələlərdəki psixoloji atmosferin saf olması son dərəcə məqsədəuyğundur, şagirdlərin ölkəmizin bitki və heyvanat aləminə, təbiətinə qayğı ilə yanaşmanı təmin edir. Bu mühüm amil sosial davranışa yiyələnməkdə şagirdə öz köməyini göstərir.

9. Nikbinlik prinsipi. Bu prinsip şagirdə inam bəsləməyi, onun qüvvələrinə arxalanmağı, onu həvəsləndirməyi nəzərdə tutur. Müstəqilliyi, çalışqanlığı, təşəbbüskarlığı, təşkilatçılıq ba-

carığı, təlimə səyli şagirdlərlə yanaşı, təlimdə yetirməyən, təbiətə münasibətdə laqeyd məktəblilər də var. Müəllim nikbin olmalıdır ki, həmin şagirdi də nümunəvi məktəblilərin cərgəsinə gətirmək mümkündür.

Müəllim bu və ya digər məsələyə nikbinliklə yanaşaraq düşünməlidir ki, o, laqeyd, təbiətə biganə məktəbliyə də təbiətə həssas və qayğıkeş münasibət aşılaya bilər.

10. Hörmət və tələbkərlilik prinsipi nəzərdə tutur ki, şagird şəxsiyyətini alçaltdırmaq, onunla rixşənd danışmaq, onun suallarını cavabsız qoymaq, onu lağa qoymaq olmaq. Məktəblinin səhvləri varsa, onda nöqsanlar müşahidə olunursa, şəxsiyyətinə hörmət etməklə ona tələblər verilməlidir.

Sınıf müəllimləri ilə maarifləndirici işlər zamanı onlara deyirdi: şagird pedaqoji prosesin sadəcə obyekt deyil, həm də subyektdir. Bu, o deməkdir ki, məktəbli təlim prosesinin, tərbiyə prosesinin bərabərhüquqlu üzvüdür. Onun şəxsiyyətinə hörmətlə yanaşılmalıdır.

11. Tələblərdə vahidlik prinsipi. Azərbaycan dili, həyat bilgisi, musiqi, təsviri incəsənət və s. fənlər üzrə dərslərdə və təlim xarakterli sinifdən xaric məşğələlər zamanı şagirdlərlə Azərbaycanın flora və faunası, təbiəti ilə bağlı aparılan işlər zamanı müəllim öz tələblərində ciddi, tələbkərlilik olmalı, eyni zamanda onun tələbləri ailədə və pedaqoji kollektivin digər üzvləri tərəfindən nəzərə alınmalıdır. I-IV siniflərdə ibtidai sinif müəllimi ilə yanaşı başqa müəllimlər də dərs deyə bilər. Məsələn, tutaq ki, bu siniflərdə musiqini başqa müəllim tədris edir. O, dərs deməklə yanaşı musiqi fənni üzrə təlim xarakterli sinifdən xaric məşğələ təşkil edərsə, sinif müəllimi ilə əməkdaşlıq şəraitində fəaliyyət göstərməlidir. Yəni onun tələblərini nəzərdən qaçırmamalı, şagirdlərə münasibətdə onların tələblərində vahidlik olmalıdır.

Bitki və heyvanat aləminə, təbiətə qayğıkeş münasibət formalaşdırılarkən şagirdlərin ictimai fəallığına nail olunması çox faydalıdır. Onların ictimai fəallığı üzrə iş ailədə, eyni zamanda məktəbdə aparıla bilər. Görülən məqsədyönlü işlər onlara yaşlılıqlara qayğı göstərmək bacarığı formalaşdırır, onları gül-çiçəyə, ağaclara, bitkilərə, heyvanlara, qulluq göstərməyə alışdırır.

Tərbiyə metodlarının tətbiqi. Kiçikyaşlı məktəblilərdə Azərbaycanın flora və faunasına, təbiətinə və onun əsrarəngiz gözəlliklərinə rəğ-

bət, məhəbbət, sevgi və qayğıkeş münasibətə tələbatın formalaşdırılması işinin səmərəliliyinə nail olmaq üçün ibtidai sinif müəllimi tərbiyə metodlarının imkanlarından faydalana bilər.

Böyüməkdə olan nəslin təlimi və tərbiyəsi metodları bacarıqların, dəyərlərin, əxlaqi və sosial normaların formalaşmasını nəzərdə tutur. Başlıca vəzifə ətraf aləmə və gələcək müstəqil həyata uyğunlaşmada şagirdə yardım göstərməkdən ibarətdir.

Təhsil-tərbiyə işləri aparılarkən ibtidai sinif müəllimi konkret faktın və ya nəticənin düzgünlüyünə aydınlıq gətirir və dediklərinə şagirdləri inandırır. Burada kiçikyaşlı məktəblilərin təcrübəsinə, onların mövzuya şəxsi münasibətinə və müstəqil şəkildə cavab tapmaq bacarığına arxayın olmaq lazımdır.

İnsan övladı dünyaya gələn andan tərbiyənin predmetinə çevrilir. Yaşından, sosial mövqeyindən asılı olaraq dəyişir. Beləliklə, ta uşaqlıqdan müəyyən yaş həddinə çatana qədər insan pedaqoji təsirlər altında olur, sosial bacarıqlar təşəkkül tapır, davranış tərz, davranışla bağlı adətlər inkişaf edir və təkmilləşir. Tərbiyə metodları çərçivəsində müəllim və şagirdlərin qarşılıqlı fəaliyyəti həyata keçir. Hər bir pedaqoji peşə sahibi, o cümlədən ibtidai sinif müəllimi öz üslubunu seçir, müxtəlif metodlardan faydalınır. Metodları “yaxşı, yaxud pis metod” kimi səciyyələndirmək məqsədəuyğun deyildir. Tərbiyənin hər bir metodun özünəməxsusluğu vardır.

Yuxarıda tərbiyə metodlarının adları artıq çəkilmişdir. Tətbiqi nəzərdə tutulan metodların mahiyyətinə və məzmununa aydınlıq gətirək:

1. İnandırma. Ölkəmizin bitki və heyvanat aləminə, təbiətinə qayğı ilə yanaşmağın vacibliyi ilə bağlı kiçikyaşlı məktəblilərlə iş zamanı onların ağılına, şüuruna təsir diqqət mərkəzində olmalıdır. Başqa sözlə, inamın tərbiyəsi öncül yer tutmalıdır. Şagirdlər inanmalı, əmin olmalıdırlar ki, təbiət, onun nemətləri şəxsiyyətin mövcudluğunun, sağlam həyat tərzinin önəmli vasitələrindəndir. Bu mənada təbiəti sevmək, onu qorumaq hamının borcudur.

İnandırma metodu, hər hansı bir anlayışın (bitki və heyvanat aləminin və s.), mənəvi mövqeyin və ya baş verənlərin qiymətləndirilməsinin məntiqi sübutunu nəzərdə tutur. Bundan başqa, şagirdlərin şüuruna anlayışlar və mühakimələr deyil, onların sübutları öz təsirini göstərir. Kiçikyaşlı məktəblilər onlara çatdırılan məlu-

matları qiymətləndirərək öz fikirlərini, mövqelərini təsdiqləyir, yaxud onları düzəldirlər.

Kiçikyaşlı məktəblilər təqdim olunan məlumatlara reaksiya verir, onları qiymətləndirir, öz baxışları, mövqeləri ilə təsdiq edirlər.

Məşğələdə Vəqif Səmədoğlunun eyni adlı pyesinin motivləri əsasında Ramiz Əzizbəyli və Orxan Sadiqov ssenarisi, Ramiz Əzizbəylinin quruluşçu rejissorluğu ilə çəkilmiş “Bəxt üzüyü” bədii filmindən bir fraqment nümayiş etdirilməsi məqsəduşğundur:

Filmdən kadr:

Tanrıverdi kişi üzünü Rasimə tutaraq deyir:

– Ay Rasim. Bu ağaclar yandı günün altında. Gəl bunlara su ver.

Rasim: – Tanrıverdi dayı. Sərf eləmir.

Tanrıverdi kişi: – Necə yəni sərf eləmir?

Rasim: – Mən bunu sulayım, böyüsün, meyvəsindən onun-bunun uşağı yesin.

Tanrıverdi kişi: – Bu, podmoskovyedən gəlib, şam ağacıdır. Bunların meyvəsi olmur.

Rasim: – Onda heç sərf eləmir.

Tanrıverdi kişi: – Kölgəsi olacaq ki.

Rasim: – Böyüyəndən sonra bunun kölgəsində kim oturacaq?

Tanrıverdi kişi: – Hamı.

Rasim: – Hə, kollektiv surətdə.

Tanrıverdi kişi: – Hə.

Rasim: – Kollektivin etibarını gördük də...

Bu dialoqa şagirdlərin münasibəti öyrənilir. Təbii ki, kiçikyaşlı məktəblilər Rasimin hərəkətini təqdir etmirlər.

Müəllim ümumiləşdirmə aparır: “Bəxt üzüyü” filmi Azərbaycanın film fondunda özünəməxsus rol oynayır. Bu filmdə görkəmli aktyorlarımız, xalq artistləri Cahangir Novruzov, Afaq Bəşir qızı, Arif Quliyev, Valeh Kərimov, Muxtar Maniyev, Ramiz Əzizbəyli, həmçinin Gülşad Baxşıyeva, Ayşad Məmmədov, Firəngiz Rəhimbəyli və b. çəkilmişlər Film 1991-ci ildə ekranlara çıxarılmışdır.

Film barədə ümumi məlumat verildikdən sonra, müəllim deyir:

– Uşaqlar, ola bilsin ki, bəziləriniz bu filmə baxmayıb. Mənin məqsədim bütövlükdə filmin məzmununu sizə danışmaq deyil. Sadəcə diqqətinizə satdırılan kadra münasibət bildirmək istəyirəm. Yayın qızmar vaxtlarında üç ailə Bakı bağlarının birində kirayə tutduqları bağ evində qalır. Mehriban yaşayırlar. Bəxt üzüyünün itməsi səbəbindən aralarında anlaşılmazlıq yaranır.

Bir-birindən inciyirlər. Tanrıverdi kişi müharibə veteranıdır. Zəhmətkeş adamdır. Əsa ilə yeriir. O, ağacı özü də sulaya bilər. Lakin ayaqları sözünə baxmır ki, vedrəni quyudan su ilə doldurub ağacları sulasın. Hətta bir dəfə buna təşəbbüs göstərib, yıxılıb, əzilib, vedrə əlindən düşüb, su yerə dağılıb. Odur ki, Rasimdən xahiş edir ki, ağaclara su versin.

Rasim alverlə məşğul olan, özünü işə verməyən bir adamdır. Onu yalnız pul qazanmaq maraqlandırır. Bəlkə də o, Tanrıverdi kişinin sözünə qulaq asıb ağaclara su verərdi. Lakin bağ qonşularına acığı tutduğundan bu işdən boyun qaçırır. Təbii ki, onun hərəkəti, sizin də dediyiniz kimi yol verilməzdir. Təbiətə, ağaclara, heyvanlara qayğı göstərmək, onları qorumaq, onların yaşaması üçün kömək əlimizi uzatmaq bizim borcumuzdur.

Deyilənlərin düzgünlüyünə əmin olan məktəblilərdə cəmiyyətə, sosial münasibətlərə, ümumilikdə dünyaya özünə məxsus meydana gəlir. Müəllimdən gələn xarici təsirlər daxili prosesə çevrilir ki, bu da dünyagörüşünün formalaşmasını təmin edir.

İnandırma metodundan faydalanan müəllimin müzakirə olunan məsələ ilə bağlı şagirdlərin fakt və hadisələr barədə aydın təsəvvürə yiyələnmələrinə nail olur.

2. Alışdırma. Tərbiyə metodları arasında alışdırma metodunu öz yeri və əhəmiyyəti vardır. Uşağı, o cümlədən yeniyetməni, kiçikyaşlı məktəbliləri bu və ya digər mənəvi keyfiyyəti aşılamaqda problem yarandığı, inandırma yolu ilə tərbiyə buna nail olmaq qeyri-mümkün olduqda alışdırma metodu köməyə gəlir. Bəzi müəyyən yaş həddinə çatmış şəxslərdə olduğu kimi bir sıra məktəblilərdə də təbiətə qayğısız münasibət halları, ev heyvanlarını incitmə, ağacların budaqlarını sındırma, gül-çiçəyi tərgetmə və s. bu kimi hallarla rastlaşdıqda alışdırma metodunun tətbiqi zərurətə çevrilir.

Budur, evdə uşaqlardan biri – Elxan ona tapşırılan işi vaxtılı-vaxtında yerinə yetirmir. Nəticədə dibçəkdəki gözəl güllərdən biri yanmışdır. Elxana güllərə baxmaq, qulluq göstərmək tapşırılmış, ona etibar edilmişdir. O isə göstərilən etibarını doğrultmamışdır. Sən demə, Elxan yadına nə zaman düşürsə o zaman gülləri sulayıb. Bu işi müntəzəm surətdə yerinə yetirməyib. Həmin hərəkətinə görə valideyn onu danlayır. Səhvini başa düşəcəyinə əmin olur. Lakin gün-

lərin birində məlum olur ki, güllər yenə də vaxt-lı-vaxtında sulanmır. Bunu görən ana məktəbə getmək istəyən Elxanı geri qaytararaq:

– Əvvəlcə gülləri sula, sonra məktəbə get, – deyir. – Hələ vaxtın var. Qorxma, dərse gecik-məzsən.

Uşaq tərslik edir:

– Yox, ana, yolda bəzən tıxac olur. Dərse gecikə bilərəm.

Ana deyir:

– İndi televizorda elan elədilər, Şərifzadə küçəsində tıxac yoxdur.

Elxan çantasını yerə qoyub gülləri sulayır, yalnız bundan sonra məktəbə yollanır.

Bu kimi hallar eyni zamanda məktəbdə də baş verə bilər.

3. Nümunə metodu. Söhbət valideynin, müəllimin şəxsi nümunəsindən gedir. Bu tərbiyə metodunun da önəmli səciyyəvi cəhətləri vardır. Ata və yaxud ana, məktəbdə isə tərbiyə işləri aparan müəllim özü nümunə göstərməlidir. O özü davranışına fikir vermirsə, şagirdlərlə ko-bud rəftar edirsə, onların təşəbbüskarlıqlarını boğursa, müstəqilliklərini, fəallıqlarını nəzərə almırsa, təbii ki, pedaqoji əməkdaşlıqda, müəl-lim-şagird münasibətlərinin səmərəli qurulma-sında çatlar yaranacaqdır. Müəllim özü bitki və heyvanat aləminə, təbiətə qayğısız münasibətdə-dirsə o, təbiətə qayğı ilə yanaşmağın vacibliyinə yetirmələrini necə inandıra biləcəkdir?!

Odur ki, çətin, lakin şərəfli peşə sahibi olan müəllim şagirdlərə yaxşı nümunə göstər-məlidir. Müəllimin peşə və şəxsi keyfiyyətləri-nin kamil olduğunu görən şagirdlər də özlərini müəllimlərinə oxşatmağa çalışır, peşə seçimində müəllimlik peşəsinə üstünlük verirlər.

4. Rəğbətləndirmə metodu. Tərbiyə olu-nanın, təhsil alanın yaxşı hərəkətləri, gördüyü işin müsbət tərəfi, təlim müvəffəqiyyəti qiymət-ləndirilməlidir. O görməlidir, başa düşməlidir ki, çəkdiyi zəhmət hədəf getməmişdir. Yəni ağac, gül-çiçək əkməmiş, onun qayğısını çəkmiş-dir. Bu, diqqətdən kənarda qalmamışdır.

Rəğbətləndirmə kiçikyaşlı məktəblilərin nümunəvi fəaliyyətinin, tapşırığı qaydasında ic-ra etməsinin müsbət qiymətləndirilməsinin ifa-dəsidir. Bu metodun tətbiqi şagirdlərin müsbət bacarıq və vərdişlərini inkişaf etdirir, məktəbli-lərdə müsbət emosiyalar doğurur, özünə inamı artırır. Rəğbətləndirmə düzgün və ədalətli olma-lı, həm də kollektivin fikrinə uyğun gəlməlidir.

Sinif müəllimi rəğbətləndirmənin aşağıdakı növlərindən faydalana bilər: tərif, bəyənmə, şək-linin “Şərəf lövhəsi”ndə vurulması, razılıq ifadə edən baxış, məktəb radio qovşağında, divar qəzetində haqqında məlumatın verilməsi, uşağın əlini sıxmaq, mükafat, təltif, minnətdarlıq.

5. Cəzalandırma metodu. Ümumiyyətlə, tərbiyə, təlim işləri elə qurulmalıdır ki, cəzaya ehtiyac qalmasın. Lakin bir sıra hallarda cəzasız da ötürür. Təbiətə qayğısız münasibət göstə-rən şagirdlər, gərəkdir ki, cəzalandırılsınlar. Bu cəza nədən ibarət ola bilər? Onu danlamaq olar, adı, əməli divar qəzetində, məktəb radio qovşa-ğında səsləndirilə bilər. Lakin cəzanın üsulu qı-cıqlandırıcı tərzdə olması məsləhət bilinmir.

Cəza ədalətli olmalı, diqqətlə düşünülmüş olmalı və heç bir halda tələbənin ləyaqətini alçaltmamalıdır. Bu güclü bir üsuldur. Müəlli-min cəzalandırmadakı səhvini düzəltmək hər bir işdən qat-qat çətindir, ona görə də cəzanın əda-lətliliyinə və onun şagirdin davranışına müsbət təsirinə tam əminlik yaranana qədər cəzalandır-mağa tələsmək olmaz.

Cəzanın həlli üçün xüsusi resept yoxdur, ona görə ki, bu və ya digər fəaliyyət, yaxud hərəkət həmişə fərdi olur. Ona görə də cəzanın da fərqli olması mümkündür.

Rəğbətləndirmə və cəza təhsilalanların davranışlarını düzgün qiymətləndirmək bacarı-ğının inkişafına imkan verir.

İbtidai sinif müəllimi kiçikyaşlı məktəbli-lərlə iş prosesində, onlara təbiətə qayğı ilə ya-naşma adəti aşılaraq təbiətin priyomların-dan (tərzlərindən) da faydalanmalıdır

Professor A.N. Abbasovun düzgün qənaə-tinə görə, tərbiyə priyomları dedikdə, tərbiyə metodunun komponenti. onun tərkib hissəsi an-laşılır. Hər hansı metodun tərkibində bir neçə priyom ola bilər.

İbtidai sinif müəlliminin peşə və şəxsi keyfiyyətləri. Kiçikyaşlı məktəblilərlə Azər-baycanın flora və faunası, təbiəti ilə bağlı iş aparan müəllimin peşə və şəxsi keyfiyyətlərinin kamil-liyi görülən tədbirlərin uğurlu nəticələnməsində mühüm rol oynayır. Peşəkarlıq və özünü peda-qoji işə həsr etmək – iki ən dəyərli keyfiyyətdir, səriştədir. Bu əsasda ideal müəllimin obrazı can-lanır. Öz müəllimlik peşəsinin vurgunu olmaq, – sinif müəllimi ixtisasını (həyat bilgisi, Azər-baycan dili, musiqi, təsviri incəsənət fənlərinin sə-mərəli tədrisi üzrə səriştəlilik) yaxşı bilmək əl-

verişli təhsil mühiti yaratmağa və məktəblilərlə ahəngdar qarşılıqlı münasibətləri qurmağa imkan verir.

Sınıf müəlliminin peşə keyfiyyətləri anlayışı peşə hazırlığı və iş təcrübəsi zamanı qazanılan bir çox vacib komponentləri öz. Onlar pedaqoji fəaliyyətin səmərəliliyinə və uğuruna təsir göstərir və peşəkar mükəmməlliyyənin əsasında dayanır.

Müəllimdən, o cümlədən ibtidai sinif müəllimindən bir sıra pedaqoji qabiliyyətlərə yiyələnməsini tələb edir. Bu qabiliyyətlər onun təhsil alanlarla təlim-tərbiyə işləri aparmasında maraq, meyl və istəyində, yetirmələrinə sevgidə, onlarla ünsiyyətdən məmnunluq hissi keçirməsində özünü göstərir. Digər pedaqoji fəaliyyətləri ilə yanaşı kiçikyaşlı məktəblilərdə ölkəmizin bitki və heyvanat aləminə, təbiətinə qayğı ilə yanaşma tərbiyəsində də aşağıdakı pedaqoji qabiliyyətlər yiyələnməlidir: 1. Təşkilatçılıq qabiliyyətləri. 2. Kommunikativ (ünsiyyət) qabiliyyətləri. 3. Tədqiqatçılıq qabiliyyətləri. 4. Təlim qabiliyyətləri. 5. Perseptiv qabiliyyətlər. 6. Suqgestiv qabiliyyətlər və s.

1. Təşkilatçılıq qabiliyyətləri. Bu qabiliyyətə yiyələnmə sayəsində müəllim Azərbaycanın flora və faunasına, təbiətinə qayğıkeş münasibətin formalaşdırılması üzrə işin səmərəli təşkilinin öhdəsindən bacarıqla gəlir. Eyni zamanda müəllim bu və ya digər məktəblinin, eləcə də şagirdi kollektivinin təbiətə qayğı ilə yanaşmaq və onu qorumaq istiqamətindəki fəaliyyətini yönəldir. Pedaqoji fəaliyyətin uğurlu olması bu qabiliyyətə yiyələnməkdən xeyli dərəcədə asılıdır.

2. Kommunikativ (ünsiyyət) qabiliyyətləri müəllim-şagird münasibətlərini, pedaqoji əməkdaşlığı təmin etmək sahəsində nümunə olur.

3. Tədqiqatçılıq qabiliyyətləri təbiəti sevmək, onu qorumaq istiqamətində şagirdlərlə təhsil-tərbiyə işlərini həyata keçirərkən yaranmış pedaqoji vəziyyətləri və baş verən pedaqoji prosesləri anlamaq və dəyərləndirmək bacarığının təşəkkülünü nəzərdə tutur.

4. Didaktik qabiliyyətlər. Təlim prosesini, şagirdləri, sinfi idarəetmə bacarığına malik olmağı tələb edir.

5. Perseptiv qabiliyyətlər. Kiçikyaşlı məktəblilərin daxili aləminə nüfuz etmə bacarığını nəzərdə tutur. Müəllim məktəblinin psixi halını anlamaqla özündə bəzi bacarıqları ehtiva edir. Onları nəzərə çatdırmaq: şagirdləri, onların vəziyyətini başa düşmək, kömək əlini uzatmaq, pedaqoji müşahidəçilik, pedaqoji intuisiya və s.

6. Suqgestiv qabiliyyətlər. Təhsilalanlara emosional-iradə təsir etməklə bağlı bacarıqdır.

Hər pedaqoji peşə sahibi usta müəllim, səriştəli müəllim ola bilmir. Səriştəli müəllim bir sıra zəruri pedaqoji qabiliyyətləri özündə birləşdirməlidir. Kiçikyaşlı məktəblilərlə təbiətə qayğıkeş münasibətin formalaşdırılması üzrə işin səmərəli təşkilində haqqında danışılan qabiliyyətlə önəmli rol oynayır. İlk növbədə müəllim yaxşı mütəxəssis kimi müəyyən keyfiyyətlərə yiyələnməlidir. Onları diqqət mərkəzinə gətirək: 1. Pedaqogikanın və psixologiyanın ümumi əsaslarından xəbərdardır. 2. Öz peşəsinə dərin məhəbbəti var. 3. Tolerantdır. 4. Tələbkar və ciddidir. 5. Pedaqoji ustalığa sahib olub. 6. Şagirdləri və onlarla təlim-tərbiyə işlərini aparmayı sevir. 7. Təhsil, tərbiyə və təlim texnologiyalarını mənimsəyib və ölkəmizin bitki və heyvanat aləminə, təbiətinə münasibətdə şagirdlərə məhəbbət, rəğbət hissləri aşılamaqda onlardan faydalanmağı bacarır. 8. Uşaqlarla işdə hörmət və tələbkarlığa əsaslanır.

İbtidai sinif müəllimi işçi kimi aşağıdakı keyfiyyətlərə yiyələnməlidir: 1. Fəaliyyətin məqsədini düzgün müəyyənləşdirir. 2. Öz ixtisasını yaxşı bilir. 3. Vaxtdan səmərəli istifadə edir. 4. Məsuliyyətlidir. 5. Vətənpərvərdir. 6. İşləməyə həvəslidir. 7. Şagirdlərlə işlərdən yorulmur. 8. Qətiyyətlidir. 9. Ədalətlidir. 10. Öz üzərində işləyir, özünütəhsillə məşğuldur. 11. Dərslərdə yeni pedaqoji texnologiyalardan faydalanır.

Müəllimin müəyyən, zəruri peşə keyfiyyətlərinə sahiblənməsi vacibdir. Onun peşə keyfiyyətləri pedaqoji ustalıq səviyyəsinin əhəmiyyətli göstəricisi hesab edilir. Müəllim, hər şeydən əvvəl peşə fəaliyyətini həyata keçirmək üçün lazım olan bilik və bacarıqlara yiyələnməlidir. Müəllimin peşə keyfiyyətləri onun ixtisası ilə bağlı qəbul edilmiş ümumi tələblərə və standartlara cavab verməlidir.

Müəllim bir şəxsiyyət, bir insan kimi də müəyyən keyfiyyətlərə malikdir. Diqqət yetirək: 1. Nümunəvi davranış və rəftara malikdir. 2. Sağlam həyat tərzini yaşayır. 3. Fəal həyat mövqeyinə malikdir. 4. Milli iftixar və qürur hissəsinə sahibdir. 5. Əxlaqi cəhətdən safdır. 6. Ədalətlidir. 7. Humanistdir. 8. Mərifətli və nəzakətli.

Müəllimin, o cümlədən ibtidai sinif müəlliminin şəxsi keyfiyyətləri onun peşə keyfiyyətləri ilə sıx surətdə bağlıdır. Belə ki, bu, peşə ha-

zırlığı prosesində qazanılmış və xüsusi bilik, bacarıq, düşüncə tərzı və fəaliyyət metodlarına yiyələnməsi ilə bağlıdır.

Problemın aktualığı. Dünyada, bütün ölkələrdə olduğu kimi, bizim respublikada da müəyyən ekoloji əyər-əskikliklər mövcuddur. Ekoloji böhranın aradan qaldırılması dövlətdən başqa bizim hər

birimizin işi olmalıdır. Belə mövzuya müraciət olunmasının özü problemin aktualığından xəbər verir.

Problemın yeniliyi. Az işlənmiş mövzuya müraciət olunmuşdur.

Problemın praktik əhəmiyyəti. Məqalə doktorantlar, magistrantlar və magistrələr üçün faydalı ola bilər.

Ədəbiyyat:

1. Abbasov, A.N. Pedaqogika nəzəriyyəsi və tarixi: Ali təhsil müəssisələri üçün dərslik / A.N. Abbasov, L.A. Məmmədli, İ.B. Əmirəliyeva. - Bakı: Mütərcim, - 2022. - 464 s.
2. Məmmədli, L.A. Pedaqogika nəzəriyyəsi: Ali təhsil müəssisələri üçün dərs vəsaiti / L.A. Məmmədli. - Bakı: Mütərcim, - 2022. - 272 s.

Redaksiyaya daxil olub: 19.12.2024